

Михайло КВЯТКОВСЬКИЙ,
в.о. голови Луцького міськрайонного суду Волинської області

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА ПІДСТАВІ УГОД ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ ТА ПРО ПРИМИРЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Шановні учасники конференції та її гості! Насамперед дозвольте подякувати організаторам цієї конференції за надання можливості суддям загальних суддів Волинської області висловити думку щодо застосування нового Кримінального процесуального кодексу (КПК) України, зокрема з питань кримінального провадження на підставі угод.

Положеннями КПК України 2012 р. запроваджується кримінальне провадження на підставі угод, тобто можливість укладення угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим та про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим.

Види, підстави та порядок застосування угод регламентуються у главі 35 розділу VI «Особливі порядки кримінального провадження» КПК України (ст.ст. 468–476).

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ у листах від 15 листопада 2012 р. № 223-1679/0/4-12 та від 5 квітня 2013 р. № 223-558/0/4-13 висловив позицію касаційної інстанції з приводу цих новел КПК України в частині розгляду кримінальних проваджень за угодами, зокрема щодо практики їх застосування. Тому відповіді на значну кількість питань, що виникають при вирішенні такої категорії справ, містяться у вказаних вище листах.

Слід зауважити, що роз'яснення, які містяться у вищезазначених листах і мають рекомендаційний характер, піддав критиці у своєму моніторинговому звіті щодо реалізації норм нового КПК України у 2013 р. Центр політико-правових реформ, і його висновки із ряду положень, на мою особисту думку, слід визнати слушними.

Щоб засвідчити нагальну потребу забезпечення дотримання місцевими судами єдиної практики під час вирішення цієї категорії справ, слід звернутися до даних судової статистики.

Так, за період з 20 листопада 2012 р., тобто з часу набрання чинності КПК України 2012 р., до 1 липня 2013 р. до місцевих судів Волинської області надійшло 1 тис. 296 кримінальних проваджень щодо 1 тис. 308 осіб. Із вказаної кількості справ 225 кримінальних проваджень з обвинувальними акта-

ми щодо 229 осіб були направлені до суду з угодами, що становить 17% від усієї кількості справ. Між прокурором і обвинуваченим (підозрюваним) було укладено 90 угод про визнання винуватості, а між потерпілим і обвинуваченим (підозрюваним) – 139 угод про примирення.

За наслідками судового розгляду за означений період було затверджено судами 80 угод про визнання винуватості, щодо 2 угод ухвалено судові рішення про відмову в їх затвердженні; прийнято рішення про затвердження 117 укладених угод про примирення та про відмову в їх затвердженні – щодо 3 угод.

У 2012 р. з початку дії нового КПК у провадженні місцевих судів Волинської області перебувало всього 5 кримінальних проваджень, у яких учасниками було досягнуто угоди про визнання винуватості. З них за наслідками судового розгляду судами затверджено 3 угоди, в затвердженні однієї угоди відмовлено, матеріали щодо одного кримінального провадження з угодою про визнання винуватості повернуті прокурору для усунення недоліків в обвинувальному акті.

За I півріччя 2013 р. (з 1 січня до 1 липня 2013 р.) до місцевих загальних судів Волинської області з усієї кількості кримінальних проваджень із обвинувальними актами (1 тис. 212) надійшло 224 провадження з угодами, із них 85 – про визнання винуватості, 139 – про примирення.

Таким чином, із часу набрання чинності новим КПК України простежується чітка тенденція до збільшення кількості справ цієї категорії, і є всі підстави вважати, що їх обсяг досягатиме 20–25% від усієї кількості кримінальних проваджень.

Випадків скасування вироків, постановлених у кримінальних провадженнях на підставі угод, з мотивів, передбачених ч. 3 ст. 476 КПК України, за вказаний вище період не було.

У 2012 р. у порядку апеляційного провадження судові рішення за наслідками розгляду кримінальних проваджень на підставі угод до апеляційного суду не оскаржувались, у I півріччі 2013 р. було оскаржено 6 вироків. З них у 3 випадках оскарження вироків на підставі угод апеляційний суд Волинської області відмовив у відкритті апеляційного провадження у зв'язку з тим, що апеляційні скарги були подані з підстав, не передбачених ч. 3 і ч. 4 ст. 394 КПК України. Апеляційні скарги у 2 кримінальних провадженнях на підставі угод були повернуті апелянту та визнані такими, що подані особою, яка не має на це права. Ще в одному кримінальному провадженні за наслідками апеляційного розгляду в задоволенні скарги було відмовлено.

Під час провадження місцевими судами Волинської області судочинства у кримінальних провадженнях на підставі угод виникло ряд проблемних питань, роз'яснення з яких на сьогодні відсутні.

Як передбачається ст. 314 КПК України, при надходженні до суду обвинувального акта з угодою про визнання винуватості чи про примирення суди відповідно до вимог КПК України вирішують питання про затвердження угоди чи відмову у її затвердженні на підготовчому судовому засіданні. При розгляді угоди у підготовчому судовому засіданні суди перевіряють матеріали кримінального провадження, з'ясовують достатність фактичних і юридичних підстав для прийняття судових рішень, передбачених пунктом 1 ч. 3 ст. 314 КПК України.

Як засвідчує практика розгляду справ цієї категорії, суди у підготовчому судовому засіданні при розгляді обвинувального акта та угоди, що стосується

обставин, з'ясування яких має значення у конкретній угоді, здійснюють перевірку обвинувального акта та угоди на відповідність вимогам КПК України, з'ясовують в учасників угоди добровільність та усвідомленість її укладення. Разом з тим мали місце випадки затвердження судами угод без ознайомлення головуючим з матеріалами кримінального провадження, на підставі лише обвинувального акта та угоди, що вбачається неправильним. Такі випадки затвердження угод були зумовлені тим, що представники державного обвинувачення не надавали у підготовчє судове засідання всі необхідні матеріали кримінального провадження, мотивуючи це тим, що відповідно до ч. 4 ст. 291 КПК України до обвинувального акта мають бути додані лише:

- 1) реєстр матеріалів досудового розслідування;
- 2) цивільний позов, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування;
- 3) розписка підозрюваного про отримання копії обвинувального акта, копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування, і реєстру матеріалів досудового розслідування;
- 4) розписка або інший документ, що підтверджує отримання цивільним відповідачем копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування не до підозрюваного.

З огляду на те, що відповідно до змісту зазначеної статті КПК України надання суду інших документів до початку судового розгляду забороняється, а положення щодо підготовчого провадження та судового розгляду, хоча і містяться в розділі IV «Судове провадження у першій інстанції» КПК України, однак у різних главах – відповідно главі 27 «Підготовчє провадження» і главі 28 «Судовий розгляд», – представники обвинувачення стверджують, що у підготовчє засідання вони не мають права надавати будь-які інші документи.

Слід зазначити, що вимоги, передбачені ч. 6 ст. 474 КПК України, щодо обов'язку суду переконатися, що укладення угоди сторонами є добровільним, у зв'язку з чим він має право витребувати документи, у тому числі скарги підозрюваного чи обвинуваченого, подані ним під час кримінального провадження, та рішення за наслідками їх розгляду, деякі представники обвинувачення відносять чомусь лише до стадії «Судовий розгляд», хоч ст. 474 КПК України детально регламентовано загальний порядок судового провадження на підставі угоди, досягнутої під час досудового розслідування, і зазначено, що її розгляд проводиться судом під час підготовчого судового засідання.

Це свідчить про те, що представники обвинувачення неправильно тлумачать зміст ст. 474 КПК України.

З огляду на зазначене, на мою думку, у зв'язку із тим, що затвердженням угоди справа вирішується по суті у підготовчєму засіданні, яке фактично є і «судовим» в тому аспекті, як це буквально розуміють представники обвинувачення, оскільки необхідно дослідити й інші матеріали кримінального провадження, необхідні для прийняття рішення по суті, а не лише ті матеріали, що зазначені у ч. 4 ст. 291 КПК України, судам слід приймати рішення про відкладення підготовчого засідання із відповідним реагуванням на адресу вищестоящего прокурора, а у випадку повторного ненадання матеріалів за угодами про визнання винуватості відмовляти у затвердженні таких угод під час підготовчого судового засідання

та повертати кримінальне провадження для продовження досудового розслідування, оскільки суд був позбавлений можливості перевірити угоду на предмет її відповідності вимогам Кримінального кодексу (КК) України і КПК України.

Оскільки у разі відмови у затвердженні угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим у випадках ненадання стороною обвинувачення матеріалів кримінального провадження будуть порушуватися права її учасників, на мою думку, слід ініціювати вирішення питання про внесення змін до ч. 4 ст. 291 КПК України щодо того, що у разі направлення до суду обвинувального акта із підписаною сторонами угодою про примирення або про визнання винуватості до нього мають бути додані також інші матеріали, необхідні для прийняття рішення по суті у підготовчому судовому засіданні.

Укладення угоди про примирення або про визнання винуватості, як вбачається зі змісту положень ч. 5 ст. 469 КПК України, може ініціюватися в будь-який момент після повідомлення особі про підозру і до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку.

Місцеві суди Волинської області при розгляді обвинувальних актів з угодами про визнання винуватості чи про примирення неухильно дотримувалися приписів ч. 2 ст. 474 КПК України щодо обов'язкової участі сторін угоди, яким вони роз'яснюють їх права, переконуються, чи цілком вони їх розуміють, роз'яснюють усі наслідки при затвердженні угоди, з'ясовують усвідомлення сторонами угоди щодо подальшого звуження та обмеження їх прав та добровільність укладення угоди.

Разом з тим у практиці розгляду судами цієї категорії справ уже траплялися випадки, коли після направлення до суду обвинувального акта із угодою про примирення між обвинуваченим та потерпілим і до затвердження її судом потерпілий виїжджав за межі території України на заробітки – тобто коли явка в підготовче судове засідання потерпілого була неможливою. У такому разі підготовче судове засідання відкладалося для з'ясування обставин можливості явки потерпілого у наступне засідання, а оскільки потерпілий не з'являвся і в наступне підготовче засідання, суд відповідно до пункту 1 ч. 3 ст. 314 КПК України своєю ухвалою відмовляв у затвердженні угоди про примирення та повертав кримінальне провадження прокурору для продовження досудового розслідування.

Варто зауважити, що чинним КПК України прямо не регламентоване питання, чи підлягає оскарженню така ухвала суду, однак враховуючи, що ухвала про повернення обвинувального акта відповідно до ч. 4 ст. 314 КПК України може бути оскаржена в апеляційному порядку, а з кримінальним провадженням прокурору в такому випадку повертається і обвинувальний акт, на мою думку, правильним слід вважати, що така ухвала повинна підлягати оскарженню.

Разом з тим у листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15 листопада 2012 р. № 223-1679/0/4-12 зазначено, що ухвала про відмову в затвердженні угоди про примирення чи визнання винуватості оскарженню не підлягає, а отже, за логікою, не підлягає оскарженню і в цілому ухвала про відмову у затвердженні угоди про примирення та повернення кримінального провадження прокурору для продовження досудового розслідування.

Частиною 7 ст. 474 КПК України встановлено перелік підстав, за наявності яких суд повинен відмовити у затвердженні угоди.

У ході вивчення судової практики розгляду справ місцевими судами Волинської області було встановлено, що суди відмовили у затвердженні 2 угод про визнання винуватості та 3 угод про примирення. Так, суди відмовляли у затвердженні угоди з підстав, коли обвинувачений у судовому засіданні заперечував проти призначення йому покарання, визначеного угодою, або в разі, коли сторони кримінального провадження (у випадку укладення угоди про примирення) не примирились та продовжували судовий розгляд у загальному порядку, або відправляли матеріали для продовження досудового розслідування залежно від того, на якій стадії кримінального провадження було досягнуто угоди.

Під час розгляду справ цієї категорії у судів першої інстанції виникло також ряд питань, пов'язаних з призначенням покарання, щодо яких у КПК України 2012 р. та зазначених вище листах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ не міститься відповіді.

Так, наприклад, незрозуміло, як діяти суду, коли в одному кримінальному провадженні подано кілька угод про примирення з різними умовами, оскільки було вчинено кілька різних кримінальних правопорушень з різною кваліфікацією діянь, а отже, і ступенем тяжкості одним і тим самим обвинуваченим і з кількома потерпілими або вчинено кілька однорідних злочинів з однією і тією самою кваліфікацією із кількома потерпілими (приміром, за ч. 2 ст. 185 КК України), а за угодами досягнуто різних домовленостей, водночас судом лише призначено підготовче засідання або такі угоди подані під час судового розгляду справи, а суд при цьому ще не дослідив всі докази, адже відповідно до ч. 2 і ч. 3 ст. 474 КПК України, якщо угоди досягнуто під час досудового розслідування, її розгляд проводиться під час підготовчого судового засідання; якщо угоди було досягнуто під час судового провадження, суд невідкладно зупиняє проведення процесуальних дій і переходить до розгляду угоди.

Постає, зокрема, питання: яким чином може суд у зазначених вище випадках винести вирок у підготовчому судовому засіданні, не дослідивши жодних доказів у справі, чи навіть під час розгляду угод у судовому провадженні, оскільки слід застосовувати вимоги ч. 1 ст. 70 КК України щодо призначення покарання за сукупністю злочинів, що може виходити за межі укладених угод, а у випадку вчинення кількох однорідних злочинів з однією і тією самою кваліфікацією застосовувати ч. 1 ст. 70 КК України, можливість здійснення чого в одному кримінальному провадженні закон не передбачає?

У ч. 1 і ч. 3 ст. 475 КПК України зазначається, що коли суд переконається, що угода може бути затверджена, він ухвалює вирок, яким затверджує угоду і призначає узгоджене сторонами покарання. При цьому в резолютивній частині вироку на підставі угоди повинно міститися рішення про затвердження угоди із зазначенням її реквізитів, рішення про винуватість особи із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, рішення про призначення узгодженого сторонами покарання за кожним з обвинувачень та остаточне покарання, а також інші відомості, передбачені ст. 374 цього Кодексу.

Із системного аналізу зазначених норм закону так і не стає зрозумілим, чи може суд у вказаних вище випадках призначити покарання на підставі ст. 70 КК України, яке виходить за межі укладених угод.

Частиною 3 і ч. 4 ст. 469 КПК України передбачені категорії справ, у яких можуть бути укладені угоди про визнання винуватості та про примирення.

Так, угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості та у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. Таким чином, законодавець у цих нормах закону виходить із класифікації злочинів, визначених ст. 12 КК України, а також наведеного у ст. 477 КПК України переліку конкретних кримінальних правопорушень, розгляд яких належить до категорії приватного обвинувачення.

Разом з тим у листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 квітня 2013 р. № 223-558/0/4-13 роз'яснюється, що угода про примирення може бути укладена тільки у випадках, коли кримінальне правопорушення завдає шкоди приватним інтересам (інтересам фізичної особи) та/або майновим інтересам юридичної особи, тобто лише щодо діянь, які посягають на приватні інтереси та не зачіпають значною мірою публічних інтересів. У злочинах, де основним безпосереднім об'єктом є інтереси (зокрема немайнові), а спричинена конкретним фізичним чи юридичним особам шкода є лише проявом посягання на основний об'єкт, укладення угоди про примирення не допускається.

На мою думку, оскільки законодавцем таких винятків зроблено не було, роз'яснення, що даються у зазначеному інформаційному листі, є спірними як такі, що суперечать змісту ст. 12 КК України та ст. 477 КПК України, оскільки рекомендують не затверджувати угоди і в тих випадках, коли кримінальні правопорушення підпадають під перелік, що міститься в цих нормах закону, а шкоду було заподіяно лише потерпілому.

Так, наприклад, суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 296 КК України, характеризується мотивами явної неповаги до суспільства. Отже, не можна затверджувати угоду про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим у цій категорії справ навіть у тому випадку, коли фактично від злочину шкоду заподіяно лише потерпілому (наприклад, у темному провулку за відсутності інших громадян обвинувачений безпричинно побив потерпілого), при цьому потерпілий буде позбавлений можливості ініціювати та укласти угоду про примирення на вигідних для себе умовах і негайно отримати компенсацію за спричинену йому злочином матеріальну та моральну шкоду, оскільки, як правило, лише у випадку укладення угоди обвинувачений може негайно і реально відшкодувати заподіяну шкоду, розраховуючи на більш м'яке покарання.

У цілому прийняття КПК України 2012 р. із положеннями щодо можливості укладення угод, на думку суддів першої інстанції, є вкрай необхідним та важливим, оскільки вони надають змогу скоротити процедуру кримінального провадження, заощадити державні кошти та час учасників судового процесу, а у суду, крім того, з'являється можливість більш оперативно розглянути інші справи, що, безперечно, позитивно відобразиться на здійсненні кримінального судочинства у цілому.

Дякую за увагу.